

20. Атаманчук Г.В. Сущность советского государственного управления / Г.В. Атаманчук. – М. : Юрид. лит., 1980. – 256 с.
21. Гладун З.С. Адміністративне право України : [навч. посібник] / З.С. Гладун. – Тернопіль : Карт-бланш, 2004. – 579 с.
22. Адміністративне право України : [підруч.] / [Ю.П. Битяк, В.М. Гаращук, В.В. Богущий та ін.] ; за ред. Ю.П. Битяка, В.М. Гаращука, В.В. Зуй. – Х. : Право, 2010. – 624 с.
23. Бакуменко В.Д. Формування державно-управлінських рішень / В.Д. Бакуменко. – К. : УАДУ, 2000. – 328 с.
24. Програма інтеграції України до Європейського Союзу : Указ Президента № 1072/2000 від 14.09.2000 р. // ОВУ. – 2000. – № 39. – С. 2. – Ст. 1648.

УДК 342.72

ГІМОН М.М.

ТРАНСФОРМАЦІЇ У НОРМАТИВНОМУ ВРЕГУЛЮВАННІ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД (СТОСОВНО АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА)

У статті аналізуються трансформації, які відбувались і продовжують відбуватись у нормативному врегулюванні права на справедливий суд, та особливості закріплення цього права у цілому та окремих його складників у Кодексі адміністративного судочинства України. Вказується на особливості його тлумачення (з урахуванням положень загального щодо будь-яких видів судочинства законодавства); на особливості врегулювання у цьому кодифікованому акті таких складників цього права, як незалежність та безсторонність адміністративних судів, доступність правосуддя в адміністративних справах, розумні строки захисту прав у порядку адміністративного судочинства; окреслюються недоліки законодавчого врегулювання.

Ключові слова: право на справедливий суд, доступність судочинства, розумні строки, незалежність суду та суддів, рівність учасників адміністративного судочинства.

В статье анализируются трансформации, произошедшие в нормативном регулировании права на справедливый суд, и особенности закрепления этого права в целом и отдельных его составляющих в Кодексе административного судопроизводства Украины. Указывается на особенности его толкования (с учетом положений общего относительного любого вида судопроизводства законодательства); на особенности урегулирования в этом кодификационном акте таких составляющих этого права, как независимость и беспристрастность административных судов, доступность правосудия в административных делах, разумные сроки защиты прав в порядке административного судопроизводства; очерчиваются недостатки законодательного регулирования.

Ключевые слова: право на справедливый суд, доступность судопроизводства, разумные сроки, независимость суда та судей, равенство прав участников административного судопроизводства.

The article analyzes the transformations that took place and continue their being in the legal statutory regulation for a fair trial and the peculiarities of the consolidation of this regulation as a whole and its separate components in the Administrative Procedure Rules of Ukraine. It is noted on the peculiarities of its interpretation (taking into account

the general provisions regarding any types of legal proceedings); reference is made to the peculiarities of the regulation in this codifying statute of such components of this law as the independence and impartiality of administrative courts, the availability of justice in administrative cases, reasonable time periods for the protection of rights in the administrative legal process; the defaults of the legislative regulation are outlined.

Key words: *right for a fair trial, availability of legal proceedings, reasonable time, independence of the court and judges, equality of parties in administrative proceedings.*

Вступ. Право на справедливий суд саме у такому формулюванні є певною новелою, яка відображає тенденції позитивних трансформацій у вітчизняному законодавстві про судоустрій і статус суддів, процесуальному законодавстві, і адміністративне судочинство не є винятком у цьому аспекті. Попри відсутність «прямого» його закріплення у нормах Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України), вказане право все ж таки відображено у його нормах опосередковано, а ця публікація присвячена висвітленню особливостей такого врегулювання.

Питанням права на справедливий судовий розгляд приділяється певна увага вчених-юристів та вчених-адміністративістів, особливо враховуючи наявну практику розгляду справ Європейським судом з прав людини, проте, враховуючи недостатнє врегулювання цього питання у КАС України, наукових досліджень явно бракує, хоча окремі з них заслуговують на увагу та є доволі актуальними. Зокрема, аналізу змісту принципу справедливості та його співвідношення із законністю, втілення у правовій системі Європейської Конвенції про захист прав людини і засадничих свобод, а також юриспруденції Європейського Суду з прав людини присвячено дисертаційне дослідження К. О. Клименко «Правозастосування в судовому адміністративному процесі України» (2008 р.). Висвітленню питань становлення змагальності сторін як принципу судового процесу та як конституційної гарантії справедливого судочинства в історичному, правовому та порівняльно-правовому аспектах присвятив частину свого дисертаційного дослідження С. В. Луїнін («Принцип змагальності сторін як конституційна гарантія справедливого судочинства в Україні», 2011 р.). Підхід до «доступності» як до стандарту справедливого правосуддя обґрунтовувала у своєму дисертаційному дослідженні Н. Ю. Сакара («Проблема доступності правосуддя у цивільних справах», 2006 р.). Дослідженню питань особливостей реалізації принципу справедливості в процесі призначення покарання у виді позбавлення волі присвятив частину свого дисертаційного дослідження О. Є. Скакун (2011 р.). Перелік наукових робіт, присвячених тим чи іншим аспектам справедливого розгляду судових справ, реалізації права на справедливий суд або принципу справедливості загалом можна продовжувати, водночас варто вказати на недостатність наукових праць, присвячених дослідженню специфіки врегулювання цього права, його тлумачення та особливостей реалізації в адміністративному процесі та його судочинській складовій. Серед наявних слід згадати дисертації Ю. В. Кононенко («Адміністративно-правова охорона права на справедливий судовий розгляд в Україні», 2015 р.), К. О. Клименко («Правозастосування в судовому адміністративному процесі України», 2008 р.); наукову публікацію Н. М. Греня («Справедливість як основа права на справедливий суд», 2015 р.).

Постановка завдання. Метою статті є дослідження трансформацій, які вже відбулися та продовжують відбуватись у нормативному врегулюванні права на справедливий суд, у тому числі безпосередньо у нормах КАС України, виявлення проблемних питань та прогалин.

Результати дослідження. Право на справедливий суд набуло своє визнання та нормативне закріплення не так вже й давно, з прийняттям у 2015 р. Закону України № 192-VIII «Про забезпечення права на справедливий суд» [1], яким було змінено Закон України № 2453-VI від 07.07.2010 «Про судоустрій і статус суддів» та у ст. 7 цього Закону закріплено це право [2].

В адміністративному судочинському законодавстві вказане право як таке («право на справедливий суд») своє закріплення поки що не отримало, водночас про справедливість як категорію чи характеристику, притаманну відповідному галузевому різновиду судочинства чи суду, у КАС України згадується. Так, у ч. 1 ст. 2 КАС України як про завдання адміністративного судочинства йдеться про *справедливий*, неупереджений та своєчасний розгляд адміністративних справ [3]. При цьому саме у такій редакції вказану норму було викладено у зв'язку з прийняттям Закону № 2453-VI від 07.07.2010 «Про судоустрій і статус суддів». Жодні інші згадування про «справедливість» у КАС України відсутні.

Чинний Закон України «Про судоустрій і статус суддів» № 1402-VIII від 02.06.2016 закріплює окрему статтю, присвячену праву на справедливий суд (ст. 7) [4], яка складається з трьох

частин. У першій частині йдеться про гарантування кожному захисту його прав, свобод та інтересів, і при цьому такі гарантії пов'язуються з розумними строками такого захисту та певними характеристиками суду – незалежний, безсторонній та справедливий. Отже, у статті, присвяченій праву на справедливий суд, справедливість як характеристика суду вказується поряд з іншими, що вимагає додаткового аналізу питання про те, чи є безсторонність та незалежність характеристиками справедливого суду (адже про ці характеристики згадується у статті, присвяченій праву на справедливий суд), чи вони є самостійними характеристиками суду (адже перелічуються поряд із категорією «справедливий суд»). Вбачається, що це все ж таки різні характеристики, кожна з них потребує дослідження її змісту з метою відповіді на питання, яким чином вони впливають на реалізацію права на справедливий суд.

Друга частина ст. 7 Закону України № 2453-VI від 07.07.2010 «Про судоустрій і статус судів», регулюючи право на справедливий суд, вказує на певний аспект *рівності*, адже у ній йдеться про рівність у праві на судовий захист в Україні іноземців, осіб без громадянства, іноземних юридичних осіб та безпосередньо громадян та юридичних осіб України.

У третій частині при характеристиці змісту права на справедливий суд йдеться про *доступність правосуддя* для кожної особи, щоправда, норма не конкретна та вміщує посилання на забезпечення такого права відповідно до положень Конституції України та у порядку, який встановлений законами України. Отже, виходячи зі змісту цієї норми можна припустити, що доступність правосуддя є складовою частиною права на справедливий суд.

Аналіз раніше чинних законодавчих актів, якими регулювався судоустрій та статус судів, свідчить, що до прийняття у 2015 р. Закону України № 192-VIII «Про забезпечення права на справедливий суд» відповідне право взагалі не згадувалась, як і більшість його складників, які виокремлено у ст. 7 сучасного (2016 р.) Закону № 1402-VIII «Про судоустрій і статус судів». Так, взагалі не згадувалось про *справедливість* у Законі УРСР «Про судоустрій України» № 2022-X від 05.06.1981. Щоправда, у цьому Законі можна віднайти врегулювання окремих аспектів цього права у сучасному його розумінні. Так, ст. 5 цього Закону закріплювала *рівність громадян*, зокрема встановлювала, що «правосуддя в Україні здійснюється на засадах рівності громадян перед законом і судом <...>» [5]. Привертає увагу звужений порівняно із сучасним законодавством підхід до складу потенційних суб'єктів права на судовий захист (лише громадяни). Стаття 6 регулювала певні аспекти рівності громадян УРСР у можливості реалізації права на судовий захист та громадян інших союзних республік (про іноземців та осіб без громадянства взагалі не йшлося). Стаття 12 Закону закріплювала положення про незалежність судів [5], а ст. 19 пов'язувала організаційне забезпечення діяльності судів із «суворим додержанням принципу їх незалежності» [5]. Окремі аспекти справедливості було врегульовано (скоріш, задекларовано) у Законі України № 2862-XII від 15.12.1992 «Про статус судів», у ст. 10 якого, зокрема, закріплювався текст присяги судді, де суддя присягав «бути об'єктивним і *справедливим*» [6]. Однак ані про *доступність*, ані про *розумні строки* у цьому Законі не згадувалось.

Наступний (за датою прийняття) Закон України, яким регулювались питання судоустрою, був Закон України «Про судоустрій України» № 3018-III від 07.02.2002, який також не містив положень про справедливість. Частина 3 ст. 3 «Судова система України» цього Закону декларувала, що судова система забезпечує *доступність правосуддя* для кожної особи в порядку, встановленому Конституцією України та законами [7]. Не йшлося у цьому Законі і про *розумні строки* розгляду справи. Стаття 6 «Право на судовий захист» гарантувала усім суб'єктам правовідносин захист їхніх прав, свобод і законних інтересів *незалежним і неупередженим* судом. Частина 3 цієї статті встановлювала заборону позбавлення будь-кого розгляду його справи у суді, встановлюючи, зокрема, й норму про невідійсненість угоди про відмову у зверненні за захистом до суду. Частина 5 закріплювала рівність у користуванні правом на судовий захист як громадян та юридичних осіб України, так і іноземців, осіб без громадянства та іноземних юридичних осіб. Безпосередньо питанням *рівності перед законом і судом* присвячувалась ст. 7 Закону, узагальнення змісту якої полягає у тому, що правосуддя має здійснюватись на засадах рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом незалежно від будь-яких чинників та обставин. Питання *незалежності* регулювала ст. 14 Закону, зокрема у ч. 1 закріплювалось, що судді при здійсненні правосуддя незалежні від будь-якого впливу, нікому не підзвітні і підкоряються лише закону, а ч. 2 пов'язувала гарантії такої незалежності із положеннями Конституції України та інших законів. Частина 3 встановлювала обов'язок органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, громадян, їх об'єднань, юридичних осіб *поважати незалежність суддів* і не посягати на неї. Частина 5 встановлювала низку заборонених щодо суду дій, серед яких:

втручання у здійснення правосуддя, вплив на суд у будь-який спосіб, неповага до суду, збирання, зберігання, використання, поширення інформації з метою завдання шкоди авторитету чи впливу на неупередженість суду, закріплюючи можливість притягнення за вчинення відповідних дій до відповідальності, щоправда, не уточнюючи її різновид. Частина 7 встановлювала низку гарантій *забезпечення незалежності* суддів (особливий порядок призначення, обрання, притягнення до відповідальності, звільнення; незмінюваність суддів, їх недоторканність; сам порядок здійснення судочинства, таємниця постановлення судового рішення; заборона втручання у здійснення правосуддя; відповідальність за неповагу до суду; особливий порядок фінансування, організаційного забезпечення діяльності судів; належне матеріальне, соціальне забезпечення суддів; функціонування органів суддівського самоврядування, інші). Певна деталізація цих гарантій здійснювалась в інших нормах Закону, наприклад у ст. 103 (суддівське самоврядування як одна з найважливіших гарантій *забезпечення незалежності* судів; *зміцнення незалежності* судів та захист від втручання в їхню діяльність як завдання органів суддівського самоврядування; діяльність органів суддівського самоврядування як засіб створення умов для *утвердження незалежності* суду); ст. 112 (заслуховування на з'їзді суддів України як найвищого органу суддівського самоврядування звіту Ради суддів України про виконання завдань органів суддівського самоврядування щодо *забезпечення незалежності* судів); ст. 116 (розробка та організація виконання заходів щодо *забезпечення незалежності* судів Радою суддів України); ст. 118 (щодо забезпечення функціонування судової влади з боку держави шляхом окремого визначення у Державному бюджеті України витатків на фінансування судів не нижче рівня, що забезпечує можливість <...> *незалежного здійснення правосуддя*); ст. 119 (щодо системи організаційного забезпечення функціонування судової влади з боку державної судової адміністрації, зокрема здійснення низки заходів, спрямованих на створення умов для <...> незалежного здійснення правосуддя); ст. 123 (щодо забезпечення *фінансової незалежності* суддів); ст. 126 (щодо повноважень державної судової адміністрації із забезпечення у взаємодії з органами суддівського самоврядування, судами та іншими правоохоронними органами *незалежності суддів*) тощо.

Як вже зазначалось, безпосередньо право на справедливий суд було закріплено лише у 2015 р., з прийняттям Закону України № 192-VIII «Про забезпечення права на справедливий суд», яким Закон України № 2453-VI від 07.07.2010 «Про судоустрій і статус суддів» було викладено у новій редакції, а серед новел було й закріплення права на справедливий суд. У новій редакції зазначеного Закону вже у преамбулі встановлювалось, що його положеннями визначається «організація судової влади та здійснення правосуддя в Україні, що функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і забезпечує право кожного на *справедливий суд*» [2]. Далі вказане знайшло свій розвиток:

1) у ч. 1 ст. 2 Закону, де серед завдань суду, зокрема, закріплювалось забезпечення кожного право на *справедливий суд* <...> при здійсненні правосуддя на засадах верховенства права;

2) в окремій статті (ст. 7), якою це право врегульовувалось (слід зазначити, що нині чинний Закон України № 1402-VIII від 02.06.2016 «Про судоустрій і статус суддів» закріплює майже тотожні із цим (попереднім) законом положення щодо права на справедливий суд, відрізняючись подекуди лише формулюваннями, натомість закріплюючи ідентичний зміст, про який стосовно всіх трьох його частин зазначалось вище). Отже, у змісті права на справедливий суд, яке було вперше законодавчо закріплено у Законі № 2453-VI і згодом відтворено у сучасному його аналозі, ключовими аспектами є: незалежний та безсторонній суд; розумні строки щодо розгляду справ; рівність у праві на судовий захист іноземців, осіб без громадянства, іноземних юридичних осіб, громадян та юридичних осіб України; доступність правосуддя тощо;

3) у ст. 10 Закону, де про справедливість згадується у назві статті – «Правова допомога при реалізації *права на справедливий суд*»;

4) у п. 1 ч. 5 ст. 55 Закону, де про справедливість згадується як про характеристику дій судді, а сама стаття присвячена обов'язкам судді. Так, зокрема, закріплювалось, що суддя зобов'язаний «своєчасно, *справедливо та безсторонньо* розглядати і вирішувати судові справи <...>»;

5) у ст. 56 Закону, де закріплювався текст присяги судді, в якій, зокрема, зазначалося, що суддя присягає «<...> безсторонньо, неупереджено, незалежно, *справедливо* та кваліфіковано здійснювати правосуддя <...>».

Також, оскільки раніше зазначалось, що законодавець згадує про справедливість поряд з іншими, не менш важливими, характеристиками здійснення правосуддя, діяльності суду (рівністю у праві на судовий захист та доступністю правосуддя, незалежністю суду, розумними строками захисту прав тощо), стисло окреслимо, яким чином у Законі № 2453-VI від 07.07.2010 вре-

гульовувались ці питання. Так, питання *рівності перед законом і судом* регулювала ст. 9 Закону (пов'язувалася з неможливістю зменшення чи збільшення прав чи обов'язків залежно від певних чинників та обставин, серед яких традиційно виокремлюють расу, колір шкіри, різного роду переконання, стать, етнічне та соціальне походження, майновий стан, місце проживання, мовні або будь-які інші ознаки). Крім цього, рівність розумілась і як створення необхідних умов реалізації наданих процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків кожним з учасників судового процесу.

Про *доступність* у Законі № 2453-VI від 07.07.2010, крім вже названої ч. 3 ст. 7, присвяченої безпосередньо праву на справедливий суд, зазначалося ще у декількох нормах, зокрема: 1) у ч. 3 ст. 19, де однією з передумов утворення чи ліквідації суду вказувалася «потреба поліпшити *доступність правосуддя*»; 2) у пп «а» п. 1 ч. 1 ст. 92, де незаконна *відмова в доступі до правосуддя* (у т. ч. у розгляді по суті позовної заяви, апеляційної, касаційної скарги тощо) визнавалася однією з підстав дисциплінарної відповідальності судді.

Про *розумні строки*, крім ч. 1 ст. 7 Закону, присвяченій праву на справедливий суд, згадується лише в одній нормі, яка до того ж не стосується розгляду безпосередньо справ – ч. 6 ст. 102 Закону.

Декілька норм Закону окремо згадували про *незалежність як характеристику суду* (зокрема, ст. 1, ч. 1 ст. 7). Стаття 6 безпосередньо присвячувалася незалежності судів від будь-якого впливу, причому, виходячи зі змісту цієї статті, вплив може бути як законним, так і незаконним, а про незалежність ідеться щодо саме незаконного впливу. У сенсі незалежності йшлося про правову основу здійснення правосуддя (Конституція і закони України) та засади – верховенство права. Частина 2 цієї статті мала певні обмежуючі положення (недопустимість розгляду звернень із приводу розгляду конкретних справ від осіб та організацій, які не є учасниками судового процесу (винятки із цього загального правила – їх закріплення у законах). Частина 3 забороняла низку дій щодо суду або суддів (втручання, вплив, неповага, збирання, зберігання, використання, поширення інформації (але за умови, що метою цих дій є вплив на безсторонність суду), вказувала на можливість настання відповідальності за вчинення таких дій, щоправда, не уточнюючи її різновид. Частина 4 пояснювала мету введення суддівського самоврядування – вирішення питань внутрішньої діяльності судів (враховуючи місце розташування цієї норми, розуміти її слід саме в контексті забезпечення незалежності). Крім окремої статті, присвяченої незалежності суду, у Законі закріплювалася і стаття, присвячена незалежності судді (ст. 48), в якій йшлося про неможливість незаконного впливу, тиску, втручання у його діяльність (при цьому відповідальність (також без уточнення різновиду) пов'язувалася саме із *втручанням* у діяльність судді); про правову основу діяльності (Конституція і закони України) та дотримання принципу верховенства права (ч. 1 ст. 48). Дві наступні частини статті були пов'язані із закріпленням того, що суддя зобов'язаний (звертатись із повідомленням про втручання у його професійну діяльність) та що не зобов'язаний (надавати будь-які пояснення по суті справ у його провадженні) здійснювати. Засоби забезпечення незалежності суддів закріплювала (лише перелічувала) ч. 4 ст. 48 Закону (стосувалися питань призначення, обрання, звільнення, відповідальності суддів; статусу (недоторканність, імунітет, незмінюваність); діяльності (порядок здійснення правосуддя, таємниця ухвалення рішення, заборона втручання у здійснення правосуддя, відповідальність за неповагу); забезпечення (фінансове та організаційне; матеріальне та соціальне); інші (суддівське самоврядування; особиста безпека судді, членів його сім'ї, майна; право на відставку) тощо). Останні дві частини ст. 48 Закону зобов'язували поважати незалежність судді і не посягати на неї та встановлювали неможливість звуження змісту та обсягу гарантій незалежності судді новими чи зміненими законами. Про незалежність здійснення суддею правосуддя йшлося й у присязі судді (ст. 56 Закону), однією з гарантій її забезпечення визнавалася суддівське самоврядування (ч. 2 ст. 124), до завдань якого, зокрема, належало і вирішення питань щодо зміцнення незалежності судів, суддів, захист від втручання в їхню діяльність (п. 2 ч. 4 ст. 124), звіти ж органів суддівського самоврядування щодо забезпечення такої незалежності мав заслуховувати з'їзд суддів України (п. 1 ч. 2 ст. 127), а розробляти та організовувати виконання заходів щодо забезпечення незалежності судів мала Рада суддів України (п. 1 ч. 5 ст. 131).

І, нарешті, сучасний Закон України № 1402-VIII від 02.06.2016 «Про судоустрій і статус суддів» [4] повністю відтворив преамбулу свого попередника у т. ч. щодо положень про справедливий суд. Так само, як і у попередньому Законі (2010 р.), подальший розвиток положення про справедливий суд знайшли: у завданнях суду (ч. 1 ст. 2); в окремій статті (ст. 7 «Право на справедливий суд», зміст частин якої аналізувався вище); у назві статті, присвяченої правовій допомозі

при реалізації права на справедливий суд (ст. 10 – «Професійна правничка допомога при реалізації права на справедливий суд»); у закріпленні обов'язків судді («справедливо, безсторонньо та своєчасно розглядати і вирішувати судові справи <...>») (п. 1 ч. 7 ст. 56); у присязі судді (ч. 1 ст. 57).

Ті складники права на справедливий суд, які зазначаються у відповідних частинах ст. 7 однойменної статті, відображені у таких положеннях Закону:

1) *щодо незалежності та безсторонності* – у ст. 1 Закону (здійснення судової влади в Україні незалежними та безсторонніми судами); у ч. 1 ст. 7 Закону (у змісті права на справедливий суд). Окрема стаття Закону, яка присвячена незалежності судів (ст. 6), за змістом майже не відрізняється від аналогічної статті у попередньому законі, містить лише певні уточнення (наприклад, додання заборони закликів до невиконання судових рішень; закріплення обов'язку органів державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадових осіб утримуватися від заяв та дій, що можуть підірвати незалежність судової влади), а також спостерігається використання таких термінів, як «дискредитація суду» тощо. Не змінився й спосіб формулювання положень про можливість притягнення до відповідальності за такі дії: так само як і раніше не конкретизовано її різновид. Схожими за змістом із попереднім законом є норми про незалежність судді. Як і раніше забороняється незаконний вплив, тиск, втручання у діяльність судді і встановлюється норма про можливість відповідальності (без уточнення різновиду) саме за втручання у діяльність судді; не змінено виклад, порівняно з попереднім законом, і щодо правової основи діяльності (Конституція і закони України) та дотримання принципу верховенства права (ч. 2 ст. 48). Схожими є й положення про обов'язок судді звертатись із повідомленням про втручання у його професійну діяльність, щоправда, якщо у Законі 2010 р. йшлося про органи суддівського самоврядування та правоохоронні органи, то у Законі 2016 р. – про Вищу раду правосуддя та до Генерального прокурора. Закріплення положень про відсутність обов'язку надавати будь-які пояснення по суті справ, що перебувають у його провадженні, залишилось незмінним. Схожими як щодо викладення, так і щодо змісту, є й положення про конкретні засоби забезпечення незалежності судді (ч. 5 ст. 48 Закону); про обов'язок поважати незалежність судді і не посягати на неї (ч. 6 ст. 48 Закону); про неможливість звуження змісту та обсягу гарантій незалежності судді новими чи зміненими законами (ч. 7 ст. 48 Закону). Послідовність (як перенесення тих положень, які містились у попередньо чинному Законі, до нового Закону) простежується й у присяганні судді здійснювати правосуддя незалежно (текст присяги у ст. 56 Закону), і в закріпленні як однієї з підстав втрати гарантій незалежності і недоторканності судді у зв'язку з припиненням повноважень судді через набрання законної сили обвинувальним вироком щодо судді за вчинення ним злочину (ч. 2 ст. 124), і у визнанні однією з гарантій забезпечення незалежності суддівського самоврядування (ч. 2 ст. 126), до завдань якого, як і раніше, віднесено зміцнення незалежності судів (ч. 4 ст. 126). До повноважень Зборів суддів у новому Законі було додано звернення з поданням про притягнення до дисциплінарної відповідальності адвоката, прокурора, посадової особи органу державної влади чи органу місцевого самоврядування за вчинення дій або бездіяльності, що порушують гарантії незалежності суду та судді (п. 5 ч. 5 ст. 128 Закону). Незмінними залишились положення про заслуховування З'їздом суддів України звітів Ради суддів України про виконання завдань органів суддівського самоврядування щодо забезпечення незалежності судів і суддів (п. 1 ч. 2 ст. 129 Закону), про організацію виконання заходів щодо забезпечення незалежності судів Радою суддів України (п. 1 ч. 8 ст. 133) та про особливості забезпечення функціонування судової влади (в частині здійснення з боку держави видатків на утримання судів не нижче рівня, що забезпечує можливість незалежного здійснення правосуддя – ч. 2 ст. 146 Закону);

2) *щодо доступності* – у ч. 4 ст. 19 Закону (доступність правосуддя як підстава утворення і ліквідації судів);

3) *щодо розумних строків захисту прав* – у ч. 1 ст. 7 Закону (у змісті права на справедливий суд).

Враховуючи наведений аналіз трансформацій у врегулюванні права на справедливий суд у законодавстві про судоустрій і статус суддів та відсутність його закріплення безпосередньо у КАС України, дослідження потребують його складники та пов'язані із цим правом питання, на які вказувалось вище (розумний строк, рівність, незалежність, безсторонність, доступність), а саме – як ці аспекти врегульовано у нормах КАС України.

Безпосередньо про доступність як характеристику правосуддя у КАС України не згадується, щоправда, є декілька статей, в яких ідеться про доступ, але їх зміст не пов'язаний із доступом до адміністративного правосуддя. Так само не йдеться у КАС України про незалежність.

Про безсторонність згадується у ч. 3 ст. 2, зокрема у п. 4 встановлюється, що у справах щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень адміністративні суди перевіряють, чи прийняті (вчинені) вони *безсторонньо*, і навіть, у дужках надається роз'яснення – неупереджено.

Деякі положень КАС України присвячено *рівності*, про яку у КАС України згадується в контексті: 1) перевірки адміністративним судом у справах щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень питань про те, чи прийняті (вчинені) вони з дотриманням принципу рівності перед законом, із запобіганням усім формам дискримінації (п. 7 ч. 3 ст. 2). При цьому у такій редакції вказаний пункт було закріплено Законом України №5207-VI від 06.09.2012 «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» [8], адже у первісній редакції КАС України і безпосередньо цієї статті закріплювалось доволі цікаве формулювання – «*несправедлива* дискримінація», створюючи враження, що дискримінація може бути справедливою; 2) закріплення такого принципу здійснення правосуддя в адміністративних судах, як рівність усіх учасників адміністративного процесу перед законом і судом (п. 3 ч. 1 ст. 7 КАС України), та безпосередньо при тлумаченні цього принципу у ст. 10 «Рівність усіх учасників адміністративного процесу перед законом і судом». Щодо цього принципу вказана стаття містить дві частини, перша з яких безпосередньо декларує тезу про рівність, а друга – встановлює заборону привілеїв або обмежень прав учасників адміністративного процесу за низкою ознак, які є традиційними у своєму нормативному закріпленні чималою кількістю законодавчих норм різної юридичної сили та галузевої належності: раса, колір шкіри, політичні, релігійні та будь-які інші переконання особи, стать, етнічне та соціальне походження, майновий стан, місце проживання, мовні ознаки тощо. Традиційним є й «відкритий» перелік таких ознак, що надає можливість включати до нього будь-які інші, які можуть бути підставою для дискримінації чи, навпаки, надання привілеїв. Певним чином про окремі аспекти рівності йдеться і в ст. 6 КАС України, яка присвячена врегулюванню права на судовий захист загалом. Зокрема, у ч. 1 формулювання «*кожна особа* має право <...> звернутися до адміністративного суду» дозволяє вести мову про рівність фізичних та юридичних осіб. У ч. 2 до цих осіб додаються органи та особи, яким надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб, щоправда, можливість їх звернення до адміністративного суду пов'язується з випадками надання такого права конкретними нормами законодавчих (лише законодавчих, а не будь-яких інших нормативних, зокрема підзаконних) актів. У ч. 3 наведений вище перелік осіб доповнено суб'єктами владних повноважень, право на звернення до адміністративного суду яких пов'язується лише з випадками, передбаченими Конституцією та законами України. Певним чином про склад потенційних суб'єктів звернення до адміністративного суду йдеться й у ч. 6 цієї статті, де окремо наголошується, що таким самим, як і громадяни України та вітчизняні юридичні особи (у сенсі – рівним щодо обсягу та порядку), правом на судовий захист можуть користуватись й іноземці, особи без громадянства та іноземні юридичні особи. Слід зазначити, що така редакція цієї частини пов'язана із Законом України № 3550-IV від 16.03.2006 «Про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України» [9], адже раніше у тексті цієї норми йшлося лише про право на участь у розгляді своєї справи в адміністративному суді будь-якої інстанції в порядку адміністративного судочинства. У частині 4 йдеться про неможливість позбавлення будь-кого права на розгляд його справи в адміністративному суді, до підсудності якого вона віднесена КАС України, а у ч. 5 – про неможливість позбавлення такого права «себе самим собою» (законодавче формулювання – «відмова від права на звернення до суду є недійсною»). Наведеними положеннями вичерпується перелік випадків «згадування» у КАС України про рівність.

Щодо *розумних строків* як складової частини права на справедливий суд в адміністративному судочинстві, порівняно з іншими категоріями, які входять до його складу (рівність, незалежність, безсторонність, доступність), кількість «згадувань» про них у КАС України є більшою. Зокрема, про розумні строки йдеться у ч. 3 ст. 2 КАС України, де, окрім іншого, зазначається, що у справах щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень адміністративний суд перевіряє, чи прийняті (вчинені) вони <...> своєчасно, тобто *протягом розумного строку* (п. 10). Крім цього, позитивним моментом є закріплення змісту цього поняття, тобто його нормативне тлумачення. Так, у п. 11 ч. 1 ст. 3 КАС України «Визначення понять» вказується, що у цьому Кодексі термін «розумний строк» вживається у значенні «найкоротший строк розгляду і вирішення адміністративної справи, достатній для надання своєчасного (без невинуватих зволікань) судового захисту порушених прав, свобод та інтересів у публічно-правових відносинах» [3]. Про розумні строки йдеться і щодо підготовчого провадження (ч. 2 ст. 110 КАС України –

«суд <...> вживає заходи <...> протягом *розумного строку*» та закріпленням низки можливостей того, що саме може здійснити суд; ст. 111 КАС України – «попереднє судове засідання проводиться <...> протягом *розумного строку*»; і щодо судового розгляду (ч. 1 ст. 122 КАС України – «адміністративна справа має бути розглянута і вирішена протягом *розумного строку* <...>»). Вказана редакція цієї норми пов'язана з прийняттям Закону України № 2453-VI від 07.07.2010); і щодо особливостей провадження в окремих категоріях адміністративних справ (ч. 7 ст. 177 КАС України – «адміністративна справа щодо оскарження нормативно-правових актів вирішується протягом *розумного строку* <...>»; ч. 4 ст. 177-1 – «адміністративна справа щодо оскарження актів, дій чи бездіяльності Верховної Ради України, Президента України, Вищої ради правосуддя, а також рішень, дій чи бездіяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів вирішується <...> протягом *розумного строку* <...>»). І ця норма у такій редакції була закріплена у зв'язку з прийняттям Закону України № 2453-VI від 07.07.2010 [2]).

Висновки. Отже, підсумовуючи огляд тих трансформацій, які відбулися у нормативному врегулюванні права на справедливий суд, стосовно адміністративного судочинства можна говорити про: 1) відсутність безпосереднього закріплення цього права у КАС України, отже, необхідність його тлумачення виходячи з положень загального щодо будь-яких видів судочинства законодавства, а саме зі змісту ст. 7 Закону України № 1402-VIII від 02.06.2016 «Про судоустрій і статус суддів»; 2) виокремлення у складі права на справедливий адміністративний суд таких його складників та характеристик, як: незалежність та безсторонність адміністративних судів; доступність правосуддя в адміністративних справах; розумні строки захисту прав у порядку адміністративного судочинства; 3) відсутність врегулювання у КАС України окремих із зазначених складників та характеристик; 4) певну неузгодженість положень загального щодо судоустрою і статусу суддів законодавства та положень КАС України щодо врегулювання окремих із цих складників (наприклад, безсторонність та неупередженість у законодавстві про судоустрій і статус суддів перелічуються як різні категорії (ст. 56 Закону № 2453-VI від 07.07.2010; ст. 57 Закону № 1402-VIII від 02.06.2016), тоді як у КАС України безсторонність тлумачиться як неупередженість (п. 4 ч. 3 ст. 2). Перспективними напрямками подальших наукових досліджень з питань особливостей реалізації права на справедливий суд щодо адміністративного судочинства є детальний аналіз усіх його складників, судової практики з цих питань та міжнародних нормативних документів, норм законодавств інших країн, рекомендацій європейських інституцій із цих питань тощо.

Список використаних джерел:

1. Про забезпечення права на справедливий суд : Закон України № 192-VIII від 12.02.2015 // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 18, № 19-20. – Ст. 132.
2. Про судоустрій і статус суддів : Закон України № 2453-VI від 07.07.2010 (із змінами) // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41-42, № 43, № 44-45. – Ст. 529.
3. Кодекс адміністративного судочинства : Закон України № 2747-IV від 06.07.2005 (із змінами) // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35-36, № 37. – Ст. 446.
4. Про судоустрій і статус суддів : Закон України № 1402-VIII від 02.06.2016 (із змінами) // Відомості Верховної Ради. – 2016. – № 31. – Ст. 545.
5. Про судоустрій України: Закон УРСР № 2022-X від 05.06.1981 (втратив чинність) // Відомості Верховної Ради. – 1981. – № 24. – Ст. 357.
6. Про статус суддів : Закон України № 2862-XII від 15.12.1992 (втратив чинність) // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 8. – Ст. 56.
7. Про судоустрій України : Закон України № 3018-III від 07.02.2002 (втратив чинність) // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 27-28. – Ст. 180.
8. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України № 5207-VI від 06.09.2012 (із змінами) // Відомості Верховної Ради. – 2013. – № 32. – Ст. 412.
9. Про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України: Закон України № 3550-IV від 16.03.2006 (із змінами) // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 35. – Ст. 297.